

Dženan Mušanović

Islamski i kur'anski motivi u književnosti Geoffreya Chaucera: *Kanterberijske priče*

UDK UDK 821.111.09 : 28]

Sažetak

U ovome radu bavili smo se kur'anskim, islamskim i orijentalnim motivima u književnome radu engleskog književnika Geoffreya Chaucera. Nastojali smo istražiti na koje su načine islam, islamska tradicija i kultura, Kur'an i poslanik Muhammed, inspirirali i potakli neka od njegovih djela ili pojedini trenuci u njegovim djelima. Prije svega donijeli smo povijesni kontekst. Potom smo pažnju usmjerili ka njegovom glasovitom djelu *Kanterberijske priče* te donijeli načine na koje je Chaucer inkorporirao elemente islamske kulture i duhovnosti u spomenuto djelo. Konačno, treći dio rada se, pored islamskih i orijentalnih motiva, posebice bavi spomenom poslanika Muhammeda u Chaucerovom imaginarijumu "Pravnikove priče" iz *Kanterberijskih priča*, u kojoj su naznačeni motivi bje-lodano prisutni i artikulirani.

Ključne riječi: Geoffrey Chaucer, Chaucer, islam, Muhammed, Kur'an, kršćanstvo, "Pravnikova priča", četrnaesto stoljeće, *Kanterberijske priče*.

1. Povijesni kontekst

Bliski istok, tamošnji ljudi, narodi te islamska religija dugo su vremena unosili osjećaj poštovanja, kao i misterije u zapadni um. Većina studija o arapskom svijetu bila su promatranja sa stajališta zapadnjaka, gledišta koja su često bila kriva ili zbog vjerskog fanatizma ili iskrivljena strahom od nepoznatog.¹ U takvom okruženju kulturološke ksenofobije samo su rijetki zapadnjaci objektivno i bez predrasuda načelno pristupali islamu kao fenomenu, a potom i arapskom svijetu, prvenstveno Istoku.

Kako je to sažeto kazao profesor A. J. Arberry, "Naši su preci bili naučeni smatrati islam grubom i fanatičnom vjerom koja se širila, na tragičnu štetu kršćanstva, samo pomoću mača; Arapi su prikazivani kao neotesani nomadi koji ostavljaju za sobom pustinje kuda god prolaze!" Iz tog su razloga Dante, Voltaire i Carlyle osudili arapske i islamske narode predvođene "varalicom" koji je pokušao usaditi razulareni raskol u umove svojih sljedbenika.² (Doduše, Carlyleovi su se pogledi razvili tokom studija teologije, matematike i njemačke književnosti, a napose studioznim proučavanjem djela Goethea, Schillera i Hegela, piše Minou Reeves). To demoniziranje Poslanika, koji je tvrdio da je Isaov (Isusov) nasljednik i koji je istodobno nijekao dogmu o Trojstvu i raspeću, čiji su sljedbenici jedan za drugim osvajali kršćanske zemlje, postalo je ključnim organonom izgradnje kršćanske Evrope.

Srednjovjekovno doba obilježeno je intenzivnim vjerskim sukobima između muslimana i kršćana tokom križarskih ratova. Doista, književni, politički i povijesni diskursi pokazuju visoku skalinu takve borbe, koristeći binarni diskurs koji delegitimizira autoritet svake grupe. Dočim su se muslimanski srednjovjekovni

historičari³, primjerice, koristili oznakama kao što su *kuća rata*, *nevjernici* i *štovatelji križa*⁴ kako bi opisali drugačije kršćansko kraljevstvo, kršćanski pisci suprotstavljali su zemlju kršćanstva (odnosno: kršćanski svijet, *Christendom*) zemlji nevjernika (muslimana). Zasižno, ovaj srednjovjekovni ideološki proces (o)tuđivanja je – i još to čini – ne samo oblikovao razumijevanja i konfiguracije različitih kontakata između Zapada i Istoka te između islama, kršćanstva i judaizma nego je pomračio dugu tradiciju kulturnog i književnog suživota koji je obogatio dvije kulture.⁵

Zapadnjački pisci doživljavali su muslimanski svijet kao veliku prijetnju kršćanskom Zapadu ili kršćanskom svijetu. Njihova slika Orijenta u njihovim je pisanjima i djelima data na stereotip i iskrivljen način. Geneza sukoba između kršćanstva i islama "seže u predsrednjovjekovno doba. Na nomade arapske pustinje kršćanski je Zapad gledao kao na potomke Ibrahimove (Abrahamove) žene Sare; odakle i naziv *Sara-cen*. Što su više Saraceni harali istočnim granicama kršćanskog Rimskog Carstva, to su više stjecali reputaciju opakih pljačkaša, neprijatelja Boga i Čovjeka."⁶ U ranim zapadnim spisima, Arapi su prikazani kao dobri borci samo kada su branili kršćane od njihovih neprijatelja, Perzijanaca. Inače, osuđivani su kao neznabošci, čak su ih optuživali da su brutalni, nasilni, a okrivljavali su ih i kao nevjernike.⁷

Suočenom sa širenjem islamskog carstva, zapadnjačkom pejorativnom pogledu na islamski istok dodane su i druge vizije. Zapravo, briljantna muslimanska civilizacija u muslimanskoj Španiji na Zapadu ublažila je ovu negativnu sliku. Nadalje, zapadni pisci došli su u kontakt s arapskim svijetom kroz šest križarskih ratova koji su se protezali u dva stoljeća, od 1095. do

¹ Halaby, Raouf Jamil, *Arabic influences on Chaucer: Speculative essays on a study of a literary relationship*. East Texas State University, 1973.

² Ibidem.

³ Tokom razdoblja križarskih ratova muslimanski učenjaci koristili su se ovim oznakama za označavanje kršćana.

⁴ Al-Maqqari, *Nafb al-Tib min Ghbn al-Andalus al-Ratib*, uredio Ihsan 'Abbās, Bejrut, Dār sadir, 1968.

⁵ El-Fahli, Mourad, "The Construction of Space(s) and Identity(s) in Medieval Literature: Geoffrey Chaucer's *The Canterbury Tales* as a Case Study", Ribeiro,

Antonio Celso; Costa, Ricardo da (orgs.), *Mirabilia 27* (2018/2). U: *Music in Middle Ages and Early Modernity*. Jun-Dez 2018.

⁶ Obeidat, Marwan and Ibrahim Mumayiz, "Anglo-American literary sources on the Muslim Orient: the roots and the reiterations", *Journal of American studies of Turkey*, 2001, br. 13, str. 47-72.

⁷ Deeb, Gehan M. Anwar Esmail, "Inventing a Myth: The Medieval Islamic Civilization through Western Perspectives", *International Journal of Language and Literature*, Vol. 2(4), December 2014.

1292. Križari su se naselili na Levantu, što je omogućilo prijenos znanja, međusobnu toleranciju i kulturnu interakciju.⁸

Romantičari su imali dvojak odnos prema islamu i muslimanima koji predstavljaju tiraniju i zlo, a paralelno se nahodila i pomaljala fascinacija egzotikom ili slikama strane kulture. Srednjovjekovne teološke polemike zamijenjene su političkim despotijama. Stoga je odnos romantičara prema muslimanskom Istoku bio "nejasan, proturječan i dvosmislen. Projekt prosvjetiteljstva u osamnaestom stoljeću otvorio je put novim idealima slobode, tolerancije i bratstva koji su utjecali na neke književnike tog vremena, i iako se Orijent još smatrao nasilnim, senzualnim i egzotičnim, možda se na islam gledalo kao na dopunu, ako ne i zamjenu za kršćanstvo prožeto raspadanjem."⁹

2. Chaucerove Kanterberijske priče i islam

Značaj islamske civilizacije, ličnosti, postignuća i napredak u nauci i filozofiji odražavaju se u zapadnim književnim spisima. U tom smislu valja spomenuti dva istaknuta srednjovjekovna evropska pjesnika: talijanskoga pjesnika Dantea Alighierija (1265–1321) i engleskoga pjesnika Geoffreya Chaucera (1342–1400).¹⁰

Evropska učenost i znanost o izvorima i analogijama za Chaucera stvorila je impresivnu bibliografiju, od kojih se neke bave pitanjem orijentalnih izvora.¹¹ Također, motivski

i folklorni indeksi, kao i drugi vrijedni izvori mogu pomoći u praćenju pojavljivanja takvih priča u islamskim izvorima.

Dvije dobro poznate evropske priče koje se pojavljuju u širokom spektru izvođenja kroz srednjovjekovno i ranonovovjekovno razdoblje imaju ranije analogije u islamskoj¹² književnosti. Prva je zapravo epizoda unutar veće priče, tačnije Epizoda o drvetu kruške, koja uključuje Lidijino i Pirovo pravljenje Nikostrata rogonjom u *Dekameronu*, i Mayino i Damjanovo pravljenje Januara rogonjom u *Kanterberijskim pričama*¹³, o čemu ćemo raspravljati u nastavku.

Kanterberijske priče Geoffreya Chaucera često su slavljene kao "nacionalno" književno djelo koje je bolje artikuliralo nastajuću ideju Engleske i englestva. To je zbirka od 24 priče koja se proteže u više od 17.000 redaka, koje je Geoffrey Chaucer napisao na srednjoevropskom, između 1387. i 1400. godine.¹⁴ Lee Patterson, Frederick W. Hilles, profesor engleskog jezika i voditelj Katedre za srednjovjekovne studije na Univerzitetu Yale, primjećuje da je "Chaucer bio jedini među svojim savremenikima koji je vjerovao da Engleska može razviti nacionalnu književnu tradiciju koja je jednaka onoj u drugim evropskim zemljama"¹⁵. Zasigurno, većina se značajki četrnaestog stoljeća nahodi u Chaucerovom djelu sveudilj, posebice (post) križarsko evropsko svjetogledje, koje je ocrnjivalo nekršćanske zajednice, s naglaskom na muslimanima. Stoga su *Kanterberijske priče* doslovno i

⁸ Deeb, Gehan M. Anwar Esmail, "Inventing a Myth: The Medieval Islamic Civilization through Western Perspectives", *International Journal of Language and Literature*, Vol. 2(4), December 2014.

⁹ Al-Tae, Nasser, *Representations of the Orient in Western Music: Violence and Sensuality*. Burlington, VT: Ashgate, 2010, str. 9.

¹⁰ Deeb, Gehan M. Anwar Esmail, "Inventing a Myth: The Medieval Islamic Civilization through Western Perspectives", *International Journal of Language and Literature*, Vol. 2(4), December 2014.

¹¹ Uključujući, među ostalim: Frederick James Furnivall, Edmund Brock and W.A. Clouston, eds. *Originals and Analogues of Some of Chaucer's Canterbury Tales*, London, N. Trubner & Co., 1872–87; reprint 1901; W.F. Bryan and Germaine Dempster, eds. *Sources and Analogues of Chaucer's Canterbury Tales*, Chicago, University of Chicago Press, 1941; Robert M. Correale and Mary Hamel, eds, *Sources and Analogues of the Canterbury Tales*, 2 vols. Cambridge & Rochester, NY: D.S. Brewer, 2002–2005; Katherine Gittes, *Framing*

the Canterbury Tales: Chaucer the Medieval Frame Narrative Tradition, New York: Greenwood Press, 1991; and Carol Heffernan, *The Orient in Chaucer and Medieval Romance*, Woodbridge, Suffolk & Rochester, NY: D. S. Brewer, 2003.

¹² Ako bismo ovaj rad ušatorili pod *zeitgeist*, duh vremena, na ovome mjestu bismo upotrijebili riječ: islamički (Islamicate). Prvi poznati učenjak koji je upotrijebio ovu riječ (Islamicate) jeste Marshall G. S. Hodgson u knjizi *The Venture of Islam (Pothvat islama)*.

¹³ Lewis, Franklin D. "One Chaste Muslim Maiden and a Persian in a Pear Tree: Analogues of Boccaccio and Chaucer in Four Earlier Arabic and Persian Tales" u *Metaphor and Imagery in Persian Poetry*, ur. Ali Asghar Seyed-Gohrab. Leiden-Boston: Brill, 2012.

¹⁴ Britannica, T. Editors of Encyclopaedia. "The Canterbury Tales", Encyclopedia Britannica, May 14, 2020. <https://www.britannica.com/topic/The-Canterbury-Tales>. Pristupljeno datuma: 7. septembar, 2022.

¹⁵ Patterson, Lee. *Geoffrey Chaucer's The Canterbury Tales: A Casebook*. Oxford University Press, 2007. str. 5.

simbolički iskristalizirale kršćanski eurocentrični diskurs horizontalno i vertikalno suprotstavljen islamskom svijetu “nevjernika”. Iako Chaucerovo djelo prepoznaje doprinos muslimana znanstvenom napretku kroz nekoliko referenci na učenjake kao što su Averroes, Rhazes, Avicenna, Hali, Serapion, on je ipak eliminirao islam iz područja prave vjere i religije, povezujući ga s paganskim ritualima i svijetom neznaboštva.¹⁶ Chaucerova paganizacija muslimana počiva na “viziji svešteničkog svjetskog poretka” Rimske crkve, koja je “preoblikovala zapadnokršćanske perspektive o vanjskim ljudima i mjestima”.¹⁷

Napisane u doba križarskih ratova, *Kanterberijske priče* upisuju se u simbolički poređak koji počiva na jasno definiranoj binarnoj opreci između kršćanstva i paganstva.¹⁸ Dok se kršćanstvo odnosi na novonastala kršćanska kraljevstva u različitim dijelovima Evrope, ujedinjena pod stijegom vjere, paganstvo uključuje sve one islamske nacije koje su bile u izravnom sukobu s kršćanima, što je kulminiralo u takozvanom “Božijem ratu,”¹⁹ jer sudjelovanje “u križarskim ratovima protiv islama ne samo da je crkva opravdavala već ga je smatrala pozitivnim duhovnim pothvatom”²⁰.

Iako, kao što je već navedeno, kršćanska Evropa općenito nije pravila razliku između nekršćanskih vjerskih skupina, počela je praviti razliku između kršćana koji su bili potomci s pravom, istinskom vrstom naslijeđa (kao što su Vizigoti u Španiji i Sasi [*Saxons*] ili Vikinzi u Britaniji) i oni koji su bili potomci židova ili muslimana.²¹ Primjer ovih razlika očit je u “Pravnikovoj priči” Geoffreya Chaucera. Priča pokazuje vjerovanje

da ne može svako postati pravi kršćanin i da pravo kršćanstvo mogu steći samo pravi pagani, kao što su Anglosaksonci i Vikinzi.²²

“Pravnikova priča” zamišlja trenutak u kojem se Engleska pomiče s vanjskog ruba “heteizma” i paganstva i izmješta se u carstvo većeg kršćanskog svijeta.²³

U “Općem prologu” *Kanterberijskih priča*, Chaucer u svom portretu Ljekara pokazuje na koji su način islamska znanost, posebno medicinsko znanje i filozofija, bili prepoznatljivi u Evropi u srednjem vijeku:

“U društvu tu imamo i LEKARA;
U celom svetu njemu nema para
Na tlu hirurgije i medicine...
Zna dobro Eskulapa iz davnina,
Dioskopida, a i Gilbertina,
Hipokrata, Halija i Galena,
Serapija, Razisa, Avicena,
O Rufu, Averou, Damaskenu,
Konstantinu, Bernardu, Gatesdenu.
On uzimō je umerenu hranu.”²⁴...

(“Opšti prolog”, alineje 411–435)

Chaucer s odobravanjem izjavljuje da njegovi savremenici mudraci i veliki učenjaci iz srednjovjekovne tradicije dvanaestog stoljeća obuhvaćaju Arape kao što su Ibn Sina i Ibn Rušd. Ibn Sina ili ‘Avycen/Avicena’ bio je rijetkost među srednjovjekovnim praktičarima: *Doctour of Physik* [*Glasoviti liječnik*], i stoga je bio poznat Chaucerovom liječniku hodočasniku, koji je bio univerzitetski obrazovan. U “Oprostiočevoj priči”, Chaucer također spominje Ibn Sinu i njegov *Kanon medicine*: “Al’ znam da Avicena nije, bome

¹⁶ Za više informacija o diskurzivnom spajanju muslimana i neznabožaca pogledajte zanimljivu knjigu *Idols in the East: European Representations of Islam and the Orient, 1100–1450* autorice Suzanne Conklin Akbari, Cornell University Press, 2012.

¹⁷ Whalen, Brett Edward. *Dominion of God, Christendom and Apocalypse in the Middle Ages*. Cambridge: Harvard University Press, 2009. str. 3.

¹⁸ El Fahli tvrdi da “iako paganstvo ne uključuje muslimane ili Židove jer svi oni vjeruju u istog Boga, Chaucer ga je upotrijebio za označavanje muslimana.”

¹⁹ Tyerman, Christopher. *God’s War: A New History of the Crusades*. Harvard University Press, 2006.

²⁰ Whalen, Brett Edward. *Dominion of God, Christendom and Apocalypse in the Middle Ages*. Cambridge: Harvard University Press, 2009. str. 219.

²¹ Vidi David Nirenberg, “Race and the Middle Ages: The Case of Spain and Its Jews”, *Rereading the Black Legend*:

The Discourses of Religious and Racial Difference in the Renaissance Empires. Chicago, IL: University of Chicago Press, 2007. str. 71–87, za najranije upotrebe riječi rasa, njen odnos prema *conversos*, i razliku između pravih kršćana, potomaka Vizigota, naspram kršćana, potomaka Židova ili muslimana.

²² Otano Gracia, Nahir and Daniel Armenti. “Constructing Prejudice in the Middle Ages and the Repercussions of Racism Today.” *Medieval Feminist Forum: A Journal of Gender and Sexuality* 53, br. 1. 2017. str. 176–201.

²³ James Simpson, “Chaucer as a European Writer,” *The Yale Companion to Chaucer*, edited by Seth Lerer. New Haven, CT: Yale University Press, 2006. str. 55–86.

²⁴ Čoser, Džefri. *Kanterberijske priče I*. Beograd: Srpska književna zadruža, 1983. str. 15–16. Uporediti sa: Chaucer, Geoffrey. *The Canterbury Tales*. Edited and translated by Nevill Coghill. Penguin Classics, 2003.

/ Zabeležio u kanonu svome” (redci: 561–62). Ibn Rušd (latinizirano Averroës) bio je među onim mudrim ljudima koje je slavio Chaucer; najpoznatiji učenjak Kordobe, filozof, liječnik i pravnik. Doista, “Avicenna i Averroës bili su svjetla s Istoka za školarce [*Schoolmen*]²⁵, koji su ih po autoritetu navodili odmah do Grka.”²⁶ Deeb također piše: “Chaucer imenuje i navodi druge poznate arapske liječnike i filozofe kao što su Ibn Sarabiyun ili Serapion, sirijski liječnik iz devetog stoljeća; Ali Ibn Abbas ili Hali, i al-Rāzī ili Razis, veliki liječnici iz desetog stoljeća.”²⁷

Kako je Chaucer bio zainteresiran za srednjovjekovnu znanost i filozofiju te se takvim učenjima koristio u svojim književnim djelima, bio je i prvi koji je upotrijebio nove posuđenice iz arapskog. Prema Cannonovom *Historical Dictionary* [*Povijesnom rječniku*], niti jedan drugi britanski autor iz srednjovjekovnog ili renesansnog razdoblja (uključujući Shakespearea) nije prvi put upotrijebio arapsku posuđenu riječ. Arapske posuđenice koje su prvi put zabilježene u Chaucerovim djelima uključuju: “astronomija: Almagest, almanah, almucantar, almury, Alnath, nadir; hemija: alkalij, azimut, boraks, tartar, amalgam (kao glagol); odjeća: saten, gipon; vojni: lancegay, jupon; igre: fers, šah-mat; razno: damast, sarseniš, fen, arapski, rebek, karaka, dulkarnon.”²⁸

Arapska kultura ima “duboku i bogatu tradiciju ljubavnih pjesama, poezije i romantične književnosti, od kojih bi neke nedvojbeno prešle i spojile se sa sličnim književnim tradicijama u Evropi. Ove tradicije uključuju ideju zabranjene [proklete, osuđene] ljubavi – rani primjer toga je priča o Lejli i Medžnunu iz sedmog stoljeća i njezine bezbrojne varijante, uključujući, naravno, Romea i Juliju”²⁹. Chaucerove *Kanterberijske priče* temeljene su na tradiciji/naslijeđu usmene književnosti. Svojom narativnom tehnikom ili okvirom priče, strukturom, sadržajem, stilom pripovijedanja i vokabularom definitivno

podsjecaju na *1001 noć* [najčešći prijevod na engleski je *Arapske noći*], a na to ukazuje i jedan dio knjige Roberta Irwina *The Arabian Nights: A Companion*.³⁰ Kako je Chaucer posuđivao ideje o astronomiji i astrologiji iz arapskih izvora, pretpostavlja se da je dvorska ljubavna tradicija preuzela većinu svojih ideja i tema od arapskih pjesnika. Chaucerova “Štitonošina priča” čudna je storija o ljubavi i izdaji, smještena u Mongolsko Carstvo. Može se čitati u kombinaciji s pratećom, “Zemljoposjednikovom pričom”.

Na Chaucera je utjecala savremena orijentalna, istočnjačka književnost, ne samo iz *Arapskih noći* već i iz onih u vezi sa al-Andalusom (muslimanskom Španijom). Uvođenje *Arapskih noći* u evropsku, a time i svjetsku kulturu gotovo tri stotine godina prije [Chaucerovog doba] imalo je golem učinak na sva područja stvaralaštva. Otada su *Noći* služile kao nepresušan izvor inspiracije, pridonoseći na taj način nastanku velikog broja važnih (i nebrojenih manje važnih) djela zapadne kreativne imaginacije. Kao što je rekao Robert Irwin u svom *Companion to the Arabian Nights* iz 1994, “umjesto nabranjanja evropskih pisaca (...) koji su na neki način bili pod utjecajem *Noći*, bilo bi lakše navesti one koji nisu”.³¹

Nekoliko Chaucerovih priča, zasebno ili zajedno, prevedeno je na španski i latinski otprilike u prvim dekadama 13. stoljeća shebrejskog. Potaknuti ovim pričama, srednjovjekovni pripovjedači i pisci u Španiji, Italiji, Francuskoj i Engleskoj prvi su put upotrijebili novi element u svojim djelima, tj. motiv leta, koji prevladava u mnogim arapskim bajkama, koji se ponavljao u *Noćima*. Motiv otkriva čovjekov drevni san da leti poput ptice kao Sindbad iz *Arapskih noći*, koji je na jednom od svojih vrlo poznatih putovanja letio visoko u nebo pomoću ogromnog orla. Chaucer u *Kući slavnih*, knjiga II, upotrebljava ovaj sindbadovski motiv leta prikazujući njegov lik koji se u snu grčevito drži za sjajnog zlatnog

²⁵ *Schoolmen* ili školarac u značenju: nastavnik na univerzitetu u srednjovjekovnoj Evropi ili skolastički teolog, navedeno prema Oksfordskom rječniku.

²⁶ Durant, Will. *The Story of civilization: the age of faith*. Vol. 4. New York: Simon & Schuster, 1950. str. 342.

²⁷ Deeb, Gehan M. Anwar Esmail. “Inventing a Myth: The Medieval Islamic Civilization through Western Perspectives”. *International Journal of Language and Literature*, Vol. 2(4), December 2014.

²⁸ Ibidem.

²⁹ Masood, Ehsan. *Science and Islam: A History*. London: Icon Books, 2009. str. 14.

³⁰ U izradi ovoga rada, pored konsultiranja originala, služili smo se prijevodom ove knjige dostupnim kod nas: Irwin, Robert. *1001 noć na Zapadu* (prijevod Enes Karić). Sarajevo: Ljiljan, 1999.

³¹ Irwin, Robert. *The Arabian Nights: A Companion*. Allen Lane, 1994. str. 290.

orla. Chaucer također ovisi o okvirnoj priči kao tehničar kojom se ranije tokom stoljeća koristio Boccaccio (1313–1375).

“Pravnikova priča” predstavljena je u kontekstu religijskog svrstavanja i poravnavanja s kršćanstvom nasuprot paganstvu i islamu, političkim i kulturološkim sredstvima.³² U Siriji su svi kršćani pobijeni, kao što to pokazuje Chaucer, a islam je i dalje službena religija. U “Engelond”, međutim, Constance postaje novi matrijarh, praveći otklon i priklon Engleske ka kršćanstvu. Dok prvo putovanje označava njezin prvi odlazak na “paganski” teritorij, drugo ju dovodi do dobrote i, naposljetku, do kršćanstva. Značajna je mimikrija između njezinih odiseja; služi potkopavanju i smanjenju bilo kakvog zamišljenog odnosa između Sirije i Engleske, dopuštajući Engleskoj da uđe u kršćansku zonu i signalizirajući da Sirija to nikada ne bi mogla učiniti. Na kraju priče ona se vraća u “Engelond”, gdje živi sa suprugom do njegove smrti godinu dana kasnije, nakon čega se vraća u Rim. Stoga, kako smo napomenuli ranije, “Pravnikova priča” imaginizira trenutke u kojim se Engleska dislocira s vanjskog ruba “heteizma” i paganstva u veliko carstvo kršćanstva.³³ Engleska je označena kao evropska država koja može postati kršćanska.

U nastavku ćemo se ukratko osvrnuti na još jednu priču pod nazivom “Trgovčeva priča”. Verzija “Epizode o stablu kruške” pojavljuje se na kraju Chaucerove “Trgovčeve priče” iz 1390-ih, te u Boccacciovom *Dekameronu*, u prijašnjoj i nešto drugačijoj iteraciji, kao i u još ranijim italijanskim i latinskim verzijama. Islamske verzije ovog drveta prevare, koju je kao samostalnu priču na perzijskom ispričao Jalāl al-Dīn Rūmī (u. 1273, u nastavku: Rūmī) i na arapskom Ibn al-Jawzī (u. 1201), pokazuju neke rodne ili botaničke promjene u odnosu na svoje kasnije evropske kopije, ali posve bjelodano prepričavaju u svojoj suštini istu epizodu koju

nalazimo kod Boccaccia i Chaucera. Rūmijeva verzija kratko je bila motrena kao analogija Chaucerove “Trgovčeve priče” još 1880-ih, ali hronologija islamskih verzija i njihov odnos s evropskim verzijama nisu ispravno shvaćeni i nikada nisu pravilno istraženi. Priječoserske verzije “Epizode o stablu kruške” mogu se pronaći “u *Comœdia Lydiae* iz dvanaestog stoljeća; u italijanskom *Novellinu* i u *Dekameronu*, čijim se sklapanjem bavio Giovanni Boccaccio (1313–1375) od otprilike 1350. do 1352, iako je radnja smještena u 1348. za vrijeme crne kuge”³⁴.

Dvije islamske verzije ove priče razlikuju se po vrsti voćke o kojoj je riječ, tako da nam je za ovu vrstu priče potreban sadržajni naslov od “Epizode o stablu kruške”. Franklin D. Lewis nudi ponovno preimenovanje naslova u “Stablo voćke seksualne prevare”. Mlađa od ovih dviju verzija pojavljuje se u, vjerovatno, najčitanijoj i najproučavanijoj pjesmi u srednjovjekovnom svijetu od Bosne do Bengala, *Mathnavi-i ma'navi* (bosanski: *Mesneviya*) Jalāl al-Dīna Rūmija, koja je podijeljena u šest knjiga (*daftar*).³⁵

Rūmijev *fabliau* [kratka metrička priča] o drvetu kruške iz 1260-ih prethodio je Boccacciovoj verziji osamdeset godina, a Chaucerovoj verziji više od 120 godina. Napisan je u Anadoliji, u etnički i vjerski raznolikom društvu Turaka, Grka, Arapa i Perzijanaca, u Konyi, glavnom gradu Seldžuka, gdje je sunijska muslimanska vlada podvlastila teritorij u kojem su mnogi Grci i Armenci ostali kršćani, mnogi Turci još nisu bili prihvatili islam, a paganska mongolska moć vršila je svoj utjecaj.

Muslimani su, uz Židove, bili još jedna meta gnjeva srednjovjekovnog kršćanstva. Stoljećima su njihovu knjigu, “Alkaron”, i njihovog poslanika, “Mahoun”, kako Chaucer piše riječi al-Qur’ān i Muhammad, stalno iskrivljivali i mudri i polupametni svećenici kako bi pridobili simpatije svojih vjernih zajednica u korist Trojstvenog božanstva.

³² Studije o Custance/Constance kao kršćanskom uzoru uključuju djela Davida C. Bensona, “Varieties of Religious Poetry in The Canterbury Tales: The Man of Law’s Tale and The Clerk’s Tale”, *Studies in the Age of Chaucer: Proceedings* 2, 1986., str. 159–67; Davida Raybina, “Custance and History: Woman as Outsider in Chaucer’s Man of Law’s Tale”, *Studies in the Age of Chaucer* 12, 1990, str. 65–84.

³³ Simpson, James. “Chaucer as a European Writer”, *The Yale*

Companion to Chaucer, ur. Seth Lerer. New Haven, CT: Yale University Press, 2006. str. 55–86.

³⁴ Lewis, Franklin D. “One Chaste Muslim Maiden and a Persian in a Pear Tree: Analogues of Boccaccio and Chaucer in Four Earlier Arabic and Persian Tales”, *Metaphor and Imagery in Persian Poetry*, ur. Ali Asghar Seyed-Gohrab. Leiden-Boston: Brill, 2012.

³⁵ Ibidem.

Chaucerova "Custance" i svi drugi evropski primjeri priče o čednoj carici ili progonjenoj kraljici imaju rane, početne analogije u perzijskim i arapskim verzijama. Možda bismo stoga mogli zatvoriti ovo potpoglavlje prilagodbom riječi Chaucerova domaćina na kraju "Pravnikove priče" i reći i za Chaucerovu "Custanceu" i za njegovo *Pear Tree* – "Drvo kruške", "k'o retko koja dobra priča to je!"³⁶ Nema sumnje da je Chaucerovo predstavljanje islamske vjere u "Pravnikovoj priči" krajnje negativno. On sugerira da je islamska vjera korijen svega zla, dok se sam sultan može smatrati uglednim likom, ali samo zato što je napustio svoja uvjerenja i obratio se na kršćanstvo.

3. Islam u imaginarijumu "Pravnikove priče"

Islam, koji je obično krivo predstavljan kao "krivovjerje", muslimani kao "nevjernici", poslanik Muhammed kao "sotona" i "varalica" dugo su trijumfirali u evropskoj književnoj tradiciji. Dante, kojeg smo ranije spomenuli, i Chaucer, primjerice, prenose "svijest i priznanje zasluga arapske kulture i istodobno veliku averziju prema islamu i njegovom utemeljitelju".³⁷ Obojica su u velikoj mjeri doprinijeli difamaciji poslanika Muhammeda i njegovih sljedbenika. U *Božanstvenoj komediji* Dante naglašava da su svi nekršćani poslani u pakao, ali Muhammed, zajedno s Alijem, raspoređeni su u najdublji (deveti) krug pakla "među sijajcima razdora i raskolnicima, koje đavo opet i iznova rastrgava":

"Dok sam piljio u njega očima razrogačenim,
on me pogleda i rukama raščepi rasečene grudi,
pa reče: Sada vidiš kako se čerečim!
Vidiš kako je osakaćen Muhamed hudi!
Ispred mene Alija hodi plačući
s licem rasečenim od brade do perčina. Tu se sudi

svima onima koje sada vidiš ti,
koji su sejali razdor i sablazni na sve strane
dok su živi bili, pa su sada ovako isečeni svi."

(*Inferno*, Canto XXVIII)³⁸

Dante je bio pod utjecajem nekih arapskih priča o putovanjima u nebeske svjetove kao što su *Uspón poslanika Muhammeda na nebo*, *Poetske pripovijesti* i druge priče koje su napisali sufijski pjesnici poput Ibn Šahida i Ibn Arabija.³⁹

U skladu s definicijom Ivana Damaščanskog o islamu kao herezi, Dante stavlja poslanika Muhammeda i njegovog nećaka Alija u krug šizmatika. Na ovom mjestu Dante razlikuje herezike, koji tvrdoglavo dovode u pitanje ili poriču crkvene istine, u koje treba vjerovati božanskom vjerom, i raskolnike, koji se odbijaju pokoriti papinskom autoritetu, u zajedništvu s Crkvom.⁴⁰

Isti prikaz zamislio je Chaucer u mnogim primjerima kao što je ranije spomenuta "Pravnikova priča", u kojoj kralj Sirije konvertira u kršćanstvo kako bi se oženio kršćanskom princezom Constance. Kada se sultan susreo sa svojim savjetnicima znajući da se ne može oženiti njome, jer nijedan rimski car ne bi dozvolio da se njegova kćer uda za muslimana, naglašavajući "da poglavari hrišćanski ne žele / da rod pod zakone im naše stane / od proroka Muhameda nam dane" (1, 222–24). Ne, "do Konstance stalo mi je / toliko da pokrstiću se ja" (1, 225–26), on izjavljuje pokajno. Pokrstio se i zapovjedio svojim podanicima da i oni postanu kršćani. Na kraju je Siriju papa proglasio kršćanskom nacijom. Nadalje, Constance je nesretno rekla svom ocu da će se udati za čovjeka iz strane zemlje koju je opisala kao "Barbre nacioun" ili pagansku zemlju.⁴¹

Priča dijeli svijet između kršćana, sa središtem u Rimu, i zemalja "heteizma". Junakinja Constance putuje u dvije različite strane zemlje:

naznačenom mjestu donijeli postojeći prijevod u sljedećem izdanju: Aligijeri, Dante. *Pakao*. Preveo Dragan Mraović. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1998.

³⁹ Pogledati, primjerice: Ibn Arabi. *The Universal Tree and the Four Birds*. Anqa Publishing, 2006; Ibn Arabi. *Journey to the Lord of Power: A Sufi Manual on Retreat*. Inner Traditions International, 1981.

⁴⁰ Jagot, Shazia. *Fin' Amors, Arabic Learning, and the Islamic World in the Works of Geoffrey Chaucer*. University of Leicester, 2014.

⁴¹ Ibidem.

³⁶ Lewis, Franklin D. "One Chaste Muslim Maiden and a Persian in a Pear Tree: Analogues of Boccaccio and Chaucer in Four Earlier Arabic and Persian Tales", *Metaphor and Imagery in Persian Poetry*, edited by Ali Asghar Seyed-Gohrab. Leiden-Boston: Brill, 2012.

³⁷ Chejne, Anwar G. *Islam and the West: The Moriscos, a cultural and social history*. New York: State University of New York Press, 1983. str. 74.

³⁸ Alighieri, Dante. *Inferno (Modern Library Series)*. Translated by John Ciardi. New York: Modern Library, 1996. Izvorno smo se koristili djelom na engleskom, ali smo na

Slika 1. The Spanish Chapel, Way of Salvation, 1365-68, freska, Cappellone degli Spagnoli, freska autora Andrea di Bonaiuto

muslimansku Siriju i pretkršćansku Britaniju. Njezina putovanja i nesreće čitatelju pružaju jedinstveni uvid u svijet izvan kršćanskog svijeta.

Kao što su Brenda Deen Schildgen i prethodni učenjaci istaknuli, "Pravnikova priča" pokazuje da je Chaucer imao određeno znanje o islamu. Pravnik govori o islamu kao o monoteističkoj religiji u kojoj su sveti zakoni objavljeni u svom glavnom tekstu, Kur'anu. Priča opisuje islam kao cjelovit skup zakona i vjerovanja.⁴²

Progresija sa Zapada na Istok i s Istoka natrag na Zapad u ovoj se storijski "izražava stilski i generički kao kretanje između romantike putovanja i viteške romanse, povijesti i hagiografije, linearne naracije i apostrofe ili molitve"⁴³. Naprimjer, ako romana putovanja dovede Constance u

poteškoće, retorika koja je dosljedno spašava od noćne more istočnjačkog ubojstva i izdaje preuzeta je iz tradicije umjetnosti, liturgije i pisanja koja zazivaju konvencionalni motiv "Božije pomoći", uključujući mnoge od standardnih primjera heroja spašenih od smrti i katastrofe izravnom Božijom intervencijom.

Slika islama kao hereze i muslimana kao žestokih, prijetećih, neobuzdanih i novobarbara iznova se uspostavljala u književnoj tradiciji Zapada, eksplicitnije kada je tursko napredovanje na evropskim dverima predstavljalo golemu prijetnju Evropi, kako iznosi Shazia Jagot s Odsjeka za engleski jezik i srodnu književnost na Univerzitetu u Yorku. Elizabetanska i engleska književnost ranog sedamnaestog stoljeća

⁴² Uopredi: Schildgen, Brenda Deen. *Pagans, Tartars, Moslems, and Jews in Chaucer's Canterbury Tales*. University Press of Florida, 2001.

⁴³ L. Lynch, Kathryn. "Storytelling, Exchange, and Constancy: East and West in Chaucer's 'Man of Law's Tale'" u: *The Chaucer Review*, sv. 33, br. 4. Penn State University Press, 1999. str. 415.

iskorištavale su legende o islamu, akumulirane i inkorporirane u evropskoj tradiciji. Turska prijetnja zaoštrila je križarske predrasude i antiislamske polemike. Muslimanska turska okrutnost, senzualnost i nedostatak obuzdanosti postali su meta elizabetinskih drama i još su uobičajeni i svakidašnji temati u romanima o muslimanima, kaže Gehan M. Anwar Esmail Deeb s Univerziteta October 6 u Kairu.

Kod Dantea je vidljiva dihotomija između moći razuma, otjelovljene u Aviceni i Averroesu, i namjerne zablude i praznovjerja islama opetovano naglašenih u opisu Paklene jame kao grada *meschita* (džamije) u osmom pjevanju (*Canto VIII*).⁴⁴ Ova binarna opozicija između racionalnosti/iracionalnosti ili razuma/vjere posve je lucidna u ciklusu freski Andree di Bonaiuta u onome što je danas poznato kao španjolska kapela dominikanskog samostana, Santa Maria Novella, Firenca (slika 1).⁴⁵

Doista, Chaucerov prikaz arapske nauke u *Kanterberijskim pričama* pod utjecajem je binarnosti racionalnog kršćanina i iracionalnog muslimana, tako upečatljivo prikazane u Bonaiutovu ciklusu freski. Ova binarnost također utječe na njegov nedvojbeno znanstveni pristup teološkim zamršenostima islama, koji on prikazuje kao krivovjerje, na temelju razlika koje je uspostavio Ivan Damaščanin i u latinskim prijevodima Kur'ana. Štaviše, postoje jaki dokazi koji upućuju na to da je Chaucerov prikaz islama u Pravnikovoj priči bio temeljen na njegovom poznavanju Bonaiutovog ciklusa freski iz prve ruke, posebice *Trijumfa sv. Tome Akvinskog* na zapadnom zidu i *Via veritatis* na istočnom zidu.⁴⁶

Uistinu se čini da se Chaucerova prezentacija islama u "Pravnikovoj priči" odražava na *Via veritatis*, koja slavi križarski duh četrnaestog stoljeća i iskorjenjivanje svih vrsta krivovjerja: kršćanskih heretika i šizmatika, muslimana i židova, koji su

općenito opisivani kao heretici ili raskolnici. Nadalje, Chaucerov dihotomni stav prema arapskoj nauci i islamu pronalazi paralele u prikazu Velikog komentatora, Averroesa, u *Trijumfu svetog Tome Akvinskog*, izravno nasuprot *Via veritatis*. Ideja da je islam hereza nameće se u ovom portretu, koji paradoksalno evocira doprinos i prisvajanje arapske nauke razvoju latinske skolastike.⁴⁷

Chaucerov prikaz islama u "Pravnikovoj priči" jedno je od najznačajnijih odstupanja od njegovih izvora: "De miseria condicionis humane pape Inocenta III ('O bijednom stanju čovjeka'); De la noble femme Custance ('Plemenita dama Custance') Nicholasa Treveta u njegovim *Hronikama (Chronicle)*; Priča Johna Gowera o Constance u *Confessio amantis* i Boccacciova priča o Gostanci u *Dekameronu*."⁴⁸ Ovdje Chaucer precizno predstavlja glavna islamska načela. Muhammeda spominje kao "proroka Muhameda nam..." (II. 224, str. 139), koji je objavio Božiju riječ u Kur'anu, konačnoj Božijoj objavi, kao glasnika islama: "...svete zakone korana / Što nam Muhamed, božji vesnik, dade / Al'kunem se, nek silni Alah znade..." (II. 332–4, str. 142). Štaviše, "Pravnikova priča" otkriva da Chaucer zna da je islam bio monoteistička religija.⁴⁹ Brenda Deen Schildgen dalje istražuje priču u smislu "Drugog" i spisa Petra Časnog o islamu, ali ne razjašnjava moguće savremene izvore Chaucerova znanja. Također, Susan Schibanoff razmatra prikaz islama kao hereze u priči unutar okvira srednjovjekovnog orijentalizma, ali se fokusira na njegovu vezu s antifeminizmom.⁵⁰ Štaviše, iako Chaucer ne tumači namjerno pogrešno osnovna načela islama u "Pravnikovoj priči", on ih predstavlja unutar "pažljivo strukturiranog kršćanskog argumenta", slično djelima Petra Časnog protiv islama i freskama Santa Maria Novella.⁵¹ Na latinskom zapadu, prvi učeni komentari o islamu, koji su se bavili bitnim doktrinarnim okvirom zapaženim u

⁴⁴ Vidi John V. Tolan. *Saracens: Islam in the Medieval European Imagination*. New York: Columbia University Press, 2002. str. 134–55.

⁴⁵ Za više o ovoj temi pogledajte Heinrich Decker. *The Renaissance in Italy: Architecture, Sculpture, Frescoes*. New York: The Viking Press, 1969. str. 24.

⁴⁶ Vidi Shazia Jagot. *Fin' Amors, Arabic Learning, and the Islamic World in the Work of Geoffrey Chaucer*. University of Leicester, 2014.

⁴⁷ Ibidem.

⁴⁸ Daniel, Norman. *Islam and the West: The Making of an Image*. Oxford: Oneworld Publications, 1997. str. 213.

⁴⁹ Uporedi: *Sources and Analogues to the Canterbury Tales*. Edited by Robert M. Correale and Mary Hamel, 2 sv. Cambridge, 2005. II, str. 277–350.

⁵⁰ Uporedi: Susan Schibanoff, "World's Apart: Orientalism, Antifeminism, and Heresy in Chaucer's Man of Law's Tale", *Exemplaria* 8. 1996. str. 59–96.

⁵¹ Kritzeck, James A. *Peter the Venerable and Islam*. Princeton: Princeton University Press, 1964. str. 25.

“Pravnikovoj priči”, da je islam monoteistički, da je Kur’an Božiji riječ, a Muhammed Božiji glasnik, nalaze se u latinskim prijevodima Kur’ana.⁵² Zbog intriga, islam je prikazan podlo, što se uklapa u *zeitgeist* četrnaestog stoljeća, kao što je već spomenuto. Sretan završetak za dobre nove i stare kršćane zaokružuje cjelokupnu sliku, u kojoj se uspostavljaju binarne opozicije, a islam postavlja onkraj ispravnog. Nadalje, redovito se veličaju kršćanske vrline: “O podla požudo, vidi kako ćeš završiti ovdje! / Ne samo da puštaš duhovne / moći, nego je sigurno da i tijelo oskvrnjuješ. / Kraj tvoga rada i tvojih slijepih / želja je jadicovka [...]”

Chaucerov narativ o Muhammedu kao “našem proroku” posebno je akutan. U islamu se Muhammed najčešće opisuje kao *nabí* (poslanik) ili *rasul* (glasnik, vjerovjesnik), a te su titule često bile predmet mnogih rasprava u kršćanskoj latinskoj polemici. Svakako, Petar Časni je razumio islamsko vjerovanje da je Muhammed bio posljednji od poslanika kojemu je otkriveno posljednje poslanstvo:

“Kako je on bio posljednji od svih proroka po redu, i kao pečat svih proroka; budući da on nije bio autor, nego nositelj božanskog zakona; ne Gospod, nego glasnik: primio je nebeske zapovijedi koje mu je Bog poslao preko Gabrijele.”⁵³

Kao kršćanin, Petar Časni odbacio je ovu doktrinu, ali ona otkriva njegovo tačno znanje o položaju Muhammeda u islamu, što nalazi odjeka kod Chaucera. Riječi Božije su [od] “proroka Muhameda nam dane”. U prijevodu Kur’ana Roberta Kettona vjernici su obaviješteni da “Vjeruju u poslanika koji vam je poslan s božanskom istinom”.⁵⁴ Slično je Marko iz Toleda preveo istu alineju: “Ljudi, sada vam je došao izaslanik s istinom o vašem Stvoritelju.”⁵⁵

Određeni latinski izrazi korišteni su za prijenos Muhammedovog položaja kao Božijeg glasnika, posebno *propheta* i *pseudopropheta*, i *nuntius za nabí* i *rasul*, ili *apostolus za apostola*. Fraze kao što su *propheta vel nuntius* (prorok ili glasnik) i *propheta Dei et nuntius* (Božiji prorok i glasnik) često su upotrebljavane.⁵⁶ Međutim, u Chaucerovu prikazu Muhammeda također su prepoznatljivi odjeci paganstva, posebice u upotrebi izraza kao što su *maumetrie* (II. 236, str. 90), *Mahoun* (II. 224, str. 90) i *Makomete* (II. 333, str. 92). MED definira pojam *maumet*, kao ‘ime izmišljenog božanstva koje bi muslimani trebali obožavati; također, paganski bog’.⁵⁷

Paganizam je prvi put pripisan islamu u istočnoj kršćanskoj tradiciji, naprimjer, učenjak iz devetog stoljeća Nicetas iz Bizanta pogrešno je preveo arapski izraz *samad* u kur’anskom stihu sure *at-Tawhid*⁵⁸, prevodeći stih koji proglašava jedinstvo Boga u tvrdnju o politeizmu: “On je Bog jedini, Bog sazdan od čvrstog metala iskucanog čekićem; On ne rađa i rođen nije, niti ima iko Njemu sličan.”⁵⁹ Ovdje je figurativni pojam *šamad* (trajan, vječan, eternalan) preveden kao ‘čvrsti čekićem iskucan metal’.⁶⁰ Prema Kritzecku, ideja da je islam paganska religija bila je dalekosežna, stoga je “najuobičajenije evropsko gledište još uvijek vidjelo islam kao varijantu politeizma i ustrajalo je na identificiranju Muhameda s islamskim bogom ili bogovima”, što se ogleda u Chaucerovoj upotrebi izraza *maumetrie*.⁶¹

Svakako, nijansirani prikaz islama koji uglavnom karakterizira Chaucerov opus bolje je razumjeti u svjetlu njegovog portretiranja sirijskih trgovaca u “Pravnikovoj priči”. Za razliku od izvora kao što su Trevet i Gower, Chaucer opisuje sirijske trgovce

⁵² Vidi Jagot, Shazia. *Fin’ Amors, Arabic Learning, and the Islamic World in the Work of Geoffrey Chaucer*. University of Leicester, 2014.

⁵³ Daniel, Norman. *Islam and the West: The Making of an Image*. Oxford: Oneworld Publications, 1997, str. 36. navodeći *Contra sectam Sarracenorum*, II, 3.

⁵⁴ Robert of Ketton. Azoara XII, l. 32, in *Machometis Saracenorum*, ur. Bibliander, str. 37; *Qur’an* IV.168, citirano u Daniel, Norman. *Islam and the West: The Making of an Image*, str. 36.

⁵⁵ Mark of Toledo. *Liber Alchorani*, 6, citirano u Daniel, Norman. *Islam and the West: The Making of an Image*, str. 36.

⁵⁶ Vidi Jagot, Shazia. *Fin’ Amors, Arabic Learning, and the Islamic World in the Work of Geoffrey Chaucer*. University of Leicester, 2014.

⁵⁷ *Middle English Dictionary*. Edited by Hans Kurath, Sherman M. Kuhn et al. University of Michigan Press, 1956. ‘maumet (n)’, 1a.

⁵⁸ Ova *sura* je u bosanskohercegovačkom podneblju poznatija kao *Al-Ikhlās*.

⁵⁹ Hanson, Craig L. “Manuel I Comnenus and the ‘God of Muhammad’: A Study in Byzantine Ecclesiastical Politics” in *Medieval Christian Perceptions of Islam*. Uredio John Victor Tolan. New York and London, 1996. str. 55–84 (str. 56).

⁶⁰ Ibidem.

⁶¹ Vidi Shazia Jagot. *Fin’ Amors, Arabic Learning, and the Islamic World in the Works of Geoffrey Chaucer*. University of Leicester, 2014.

na izrazito afirmativan način: “U Siriji bi jednom društvo neko / bogatih bazarđana, a pošteni; / međ robom koju slahu nadaleko / tu zlatno ruho bi, jarki sateni. / Nova i vredna roba svakog pleni / te im na espap merak svi imadu / a i svi njima svoj bi da prodadu.” (II.134–40, str. 136) Trgovci su iz Sirije, bogati su, ali povjerljivi, s golemom lepezom kvalitetnih začina i tekstila za prodaju, paradigmaticni su za luksuznu robu s Istoka, trgujući robom naprijed i natrag preko mora – tako su se probili do luka sjeverne Evrope⁶² – do Constance, poslana iz Rima u Siriju, u Northumberland, u drugu pagansku zemlju, te konačno natrag u Rim. Zapisi pokazuju da je Chaucer, dok je bio u Italiji, dobio zadatak da “pregovora s Đenovljanima u vezi s imenovanjem posebne morske luke za korištenje đenovskih trgovaca”.⁶³ Osim toga, vjerovatno bi se susreo s trgovcima koji su dolazili s Bliskog istoka, osobito iz Sirije, budući da su oni rutinski trgovali s Italijom preko luke u Đenovi.⁶⁴

Ovdje vrijedi primijetiti da Chaucer smješta Constancinu urođenu pobožnost u njezino srce, koje, prema Aristotelu, kojega podržava Avicenna, također udomljuje intelekt, “duša vlada tijelom pomoću srca”.⁶⁵ Podsjećamo na prikaz Arcita u “Viteškoj priči” na koji želimo skrenuti pozornost: “Sposobnost razuma, poslednja ona / Što njemu boravi u srcu bona” (I. 1945–46, str. 84). Stoga Constance posjeduje upravo one osobine koje je karakteriziraju kao dobru, razumnu kršćanku, sposobnu nadvladati sve vrste svjetovnih zala. Sultan biva dirnut čuvši za Constancinu kreposnu prirodu, tipičan motiv *fin’ amors*⁶⁶:

Te sultan dragost oseti toliku / U srce njenu
urezavši sliku,
I samo jednom željom plamteo je: / Da voli nju
do same smrti svoje.
(II. 186–9, str. 137).

Pravnik, pripovjedač, shvaća da je ugovaranje braka između Constance i sultana problematično zbog “različitosti” između islama i kršćanstva. Prema Paulu E. Beichneru⁶⁷, Chaucerovo izražavanje odjekuje sudskom terminologijom kanonskog prava, osobito *disparitas cultus*⁶⁸ između dviju religija, što predstavlja “prepreku koja poništava”. Kao što Beichner navodi, Chaucerova primjena izraza *diversitee* (različitost) ukazuje na njegovo razumijevanje “razlike između *disparitas cultus* shvaćenog striktno i *disparitas cultus* u njegovom širem smislu – zapreka koja zabranjuje, ali ne poništava brak s hereticima ili šizmaticima”.⁶⁹ Razlika između kršćanstva i islama, u ovom uzorku, toliko je velika da sultan mora biti kršten da bi brak bio legitiman, kako ga obavještava njegovo privatno vijeće.⁷⁰ Chaucer nema potrebu raspravljati o uvjetima razgovora jer “kao što su svi hodočasnici znali”, svaka “smetnja prestaje s primanjem krštenja”.⁷¹

O sultanovom obraćenju na kršćanstvo svjedoče eminentni predstavnici Crkve i države:

Na pregovore krenuše poslanstva / I papa se ko
posrednik tu stvori,
Uz sve sveštenstvo i sva veličanstva / Što želeli
bi slom muhamedanstva
I da se Hristov zakon svud uvede / Dogovore
se, o tome reči slede.
(II. 233–8, str. 139)

Jasno je da je Chaucer posebno svjestan utjecaja arapskog učenja na obrazovni razvoj i napredak latinskog Zapada, koji je nastavljen u njegovom vlastitom stoljeću kao rezultat prozelitskih impulsa Klementa V. i koncila u Vienneu. Ta se svijest očituje u njegovom bavljenju medicinom, prirodnom filozofijom, astronomijom i astrologijom te alhemijom, ali je također povezana s

⁶² Vidi David Abulafia. *Commerce and Conquest in the Mediterranean 1100–1500*. Aldershot, 1993.

⁶³ Uopredi: *Chaucer Life-Records*. Edited by Martin M. Crow and Clair C. Olson et al. Oxford University Press, 1966. str. 32.

⁶⁴ Jagot, Shazia. *Fin’ Amors, Arabic Learning, and the Islamic World in the Work of Geoffrey Chaucer*. University of Leicester, 2014.

⁶⁵ Avicenna. *De anima*. II. Edited by Van Riet. Critical, Bilingual edition. Peeters, 1968. str. 180.

⁶⁶ Srednjovjekovni koncept *fin’ amors* ima svoje korijene u književnoj kulturi Provanse s početka dvanaestog stoljeća. Postoji uvjerljiv broj sličnosti između arapskog izraza *‘ishq* i *fin’ amors*.

⁶⁷ Paul E. Beichner bio je C. S. C., profesor emeritus engleskog na Sveučilištu Notre Dame. Beichner je umro 2003.

⁶⁸ Različitost/disparitet obožavanja. Dirimentna zapreka koju je Crkva uvela da bi očuvala svetost sakramenta ženidbe. Vidjeti: Beichner, Paul E. “Chaucer’s Man of Law and Disparitas Cultus” u *Speculum*, The University of Chicago Press, sv. 23 br. 1, 1948. str. 70–75.

⁶⁹ Jagot, Shazia. *Fin’ Amors, Arabic Learning, and the Islamic World in the Work of Geoffrey Chaucer*. University of Leicester, 2014. str. 213.

⁷⁰ Ibidem.

⁷¹ Ibidem.

osuđujućim odnosom prema religijskom miljeu koji je iznjedrio arapsku učenost.

Chaucer otkriva informirano znanje o islamu, iako s ortodoksnog, kršćanskog gledišta četrnaestog stoljeća. Kao što "Pravnikova priča" pokazuje kroz sliku Navicelle, vjerovatno iz kaptola Santa Maria, *ecclesia est navis*,⁷² da izvan arke Crkve nema spasenja. Constancina putovanja na raznim brodovima vjere koji je dovoze iz Rima u Siriju, iz Sirije u Northumberland i ponovno natrag u Rim, odjekuju prikazom vjernika u Navicelli u svodu iznad *Via veritatis*.⁷³

Slično tome, sirijski sultan arhetip je dobrog muslimana, čije obraćenje na kršćanstvo nalazi vizualnu analogiju u poderanim i preokrenutim Kur'anima dominikanske umjetnosti četrnaestog stoljeća. S ortodoksnog, kršćanskog gledišta četrnaestog stoljeća, nebo ostaje zatvoreno za takve zvjezdane intelekate kao što su Averroes i Avicenna. Iako bi Dante mogao cijeniti averoizam Sigera od Brabanta, Averroes ostaje prognan u Limb do Sudnjeg dana. Iako bi se Chaucer mogao diviti arapskom učenju, "neobnovljeni" muslimani poput sultanije ostaju "korijen nepravde" (II. 358, str. 92) osuđeni, poput Danteova Muhammeda, na "propadanje u paklu" (II. 361, str. 92).⁷⁴

Gendering, tj. rodno određivanje religije, također je vrlo značajno u ovom Chaucerovom tekstu. Identifikacija islama kao "ženske" religije govori o biblijskom tumačenju žena kao grešnica. Jednako je moguće da dualnost žena u književnosti pokazuje da su ili djevice ili prostitutke. Kao što sugerira Maureen Fries, "Svetica je model za takve poželjne kvalitete kao što su čednost, poslušnost i hrabrost", dok je naličje prikazuje kao demonsku, grešnu, seksualnu i lukavu.⁷⁵ Književnost ilustrira muške vrijednosti u patrijarhalnom svijetu. U biti, slika žene je sažeta u uloge Marije, koja predstavlja žensku pobožnost,

i Eve, koja predstavlja suprotnost. Ova dvojnost prepoznatljiva je u pripovijesti Pravnikovoj, gdje žene postaju simboli religije. Čedna, poslušna žena postaje amblem kršćanstva, koje se pojavljuje kao viša vjera iznad islama i paganstva, dviju vjera koje predstavljaju žene koje simboliziraju sve ono što je nazadno, retrogradno, podlo i zlo.⁷⁶

U "Pravnikovoj priči" sultanija je lik za Istok. Ona utjelovljuje nasilne, paganske karakteristike koje se pripisuju islamu. Štaviše, ona je zrcalo Constance, žene koja je lik Zapada i promatrač Kristov. Sultanija je figura za Istok koja podržava Muhammedovo učenje. Binarnost je očita: Constance je slika Marije, žene koja je okarakterizirana kao žalosna, čedna i čista, a sultanija zrcali sliku Eve, grešnice. U ovoj su priči kršćanstvo, Constance i Krist istiniti, a islam, sultanija i Muhammed lažni.

U liku sultanije imamo ženu koja predstavlja i štiti svoju vjeru. Sultanija govori u ime svih muslimana koji su spremni žrtvovati svoje živote ili živote drugih za neki cilj. U "Pravnikovoj priči" žene su simboli religije. Ono što se neizbježno nameće kao mogući odgovor jeste, kao što smo već rekli, da je Constance lik za kršćanstvo, a sultanija za islam. Obje ove žene podržavaju predrasude i očekivanja svoje vjere o ženama. Štaviše, ove žene odražavaju Pravnikov način razmišljanja. Sultanijina smrt pokazatelj je da je ovaj poredak postignut u inozemstvu, u udaljenim zemljama, gdje je kršćanstvo nužno.⁷⁷

Da zaključimo, djelo Geoffreya Chaucera može uključivati neke od srednjovjekovnih kršćanskih predrasuda prema Drugom, ali moraju se smatrati oblikom i pritiskom njegova vremena i stoga irelevantnima za sliku čovječanstva koju je Chaucer predstavio. Ovo je, posve jasno, samo pametna isprika za Chaucerove predrasude prema Drugome.⁷⁸

⁷² Prema izvorima do kojih smo mogli doći, te se riječi pripisuju biskupu Avitu iz Viennea (u. 523). Značenje ovog izdvojenog dijela cijele rečenice jeste: crkva je brod.

⁷³ Uporedi: Jagot, Shazia. *Fin' Amors, Arabic Learning, and the Islamic World in the Work of Geoffrey Chaucer*. University of Leicester, 2014, str. 210–220.

⁷⁴ Ibidem.

⁷⁵ Fries, Maureen. "Feminae Populi: Popular Images of Women in Medieval Literature", *Journal of Popular Culture* 14. 1. 1980. str. 79.

⁷⁶ Pannu, Simrat. "Women of the Devil and God: the Representation of Women as Emblems for Religion in the 'Man of Law's Tale'". Academia.edu. Accessed on December 11, 2020. https://www.academia.edu/11891690/Women_of_the_Devil_and_God_the_Representation_of_Women_as_Emblems_for_Religion_in_the_Man_of_Laws_Tale

⁷⁷ Ibidem.

⁷⁸ Chaudhary, Mukhtar. "The Other in Chaucer and at Ground Zero" in *Journal of Languages and Literatures*. Volume No 14. Umm Al-Qurma University, October 2014

Literatura

- Abulafia, David. *Commerce and Conquest in the Mediterranean 1100–1500*. Aldershot, 1993.
- Akbari, Suzanne Conklin. *Idols in the East: European Representations of Islam and the Orient, 1100–1450*. Cornell University Press, 2012.
- Alighieri, Dante. *Inferno (Modern Library Series)*. Translated by John Ciardi. New York: Modern Library, 1996.
- al-Maqqari. *Nafḥ al-Tīb min Ghusn al-Andalus al-Ratīb*, uredio Ihsān ‘Abbās. Beyrouth: Dār sadir, 1968.
- al-Taei, Nasser. *Representations of the Orient in Western Music: Violence and Sensuality*. Burlington, VT: Ashgate, 2010.
- Avicenna. *De anima*. II. Edited by Van Riet. Critical, Bilingual edition. Peeters, 1968.
- Chaucer, Geoffrey. *The Canterbury Tales*. Edited and translated by Nevill Coghill. Penguin Classics, 2003.
- Chaucer Life-Records*. Edited by Martin M. Crow and Clair C. Olson et al. Oxford University Press, 1966.
- Chaudhary, Mukhtar. “The Other in Chaucer and at Ground Zero” in *Journal of Languages and Literatures*. Volume No 14. Umm Al-Qurma University, October 2014.
- Chejne, Anwar G. *Islam and the West: The Moriscos, a cultural and social history*. New York: State University of New York Press, 1983.
- Čoser, Džefri. *Kanterberijske priče I*. Beograd: Srpska književna zadruha, 1983.
- Daniel, Norman. *Islam and the West: The Making of an Image*. Oxford: Oneworld Publications, 1997.
- Decker, Heinrich. *The Renaissance in Italy: Architecture, Sculpture, Frescoes*. New York: The Viking Press, 1969.
- Deeb, Gehan M. Anwar Esmail. “Inventing a Myth: The Medieval Islamic Civilization through Western Perspectives”. U: *International Journal of Language and Literature*, Vol. 2(4), December 2014.
- Durant, Will. *The Story of civilization: the age of faith*. Vol. 4. New York: Simon & Schuster, 1950.
- El Fahli, Mourad. “The Construction of Space(s) and Identity(s) in Medieval Literature: Geoffrey Chaucer’s The Canterbury Tales as a Case Study”. Ribeiro, Antonio Celso; Costa, Ricardo da (orgs.). *Mirabilia* 27 (2018/2). U: *Music in Middle Ages and Early Modernity*. Jun-Dez 2018.
- Fries, Maureen. “Feminae Populi: Popular Images of Women in Medieval Literature”, *Journal of Popular Culture* 14. 1. 1980.
- Halaby, Raouf Jamil. *Arabic influences on Chaucer: Speculative essays on a study of a literary relationship*. East Texas State University, 1973.
- Hanson, Craig L. “Manuel I Comnenus and the ‘God of Muhammad’: A Study in Byzantine Ecclesiastical Politics” in *Medieval Christian Perceptions of Islam*. Edited by John Victor Tolan. New York and London, 1996.
- Irwin, Robert. *1001 noć na Zapadu* (prijevod Enes Karić). Sarajevo: Ljiljan, 1999.
- Jagot, Shazia. *Fin’ Amors, Arabic Learning, and the Islamic World in the Work of Geoffrey Chaucer*. University of Leicester, 2014.
- Kritzeck, James A. *Peter the Venerable and Islam*. Princeton: Princeton University Press, 1964.
- L. Lynch, Kathryn. “Storytelling, Exchange, and Constancy: East and West in Chaucer’s ‘Man of Law’s Tale’” u: *The Chaucer Review*, sv. 33, br. 4. Penn State University Press, 1999. str. 409–422.
- Lewis, Franklin D. “One Chaste Muslim Maiden and a Persian in a Pear Tree: Analogues of Boccaccio and Chaucer in Four Earlier Arabic and Persian Tales” in *Metaphor and Imagery in Persian Poetry*, edited by Ali Asghar Seyed-Gohrab. Leiden-Boston: Brill, 2012.
- Masood, Ehsan. *Science and Islam: A History*. London: Icon Books, 2009.
- Middle English Dictionary*. Edited by Hans Kurath, Sherman M. Kuhn et al. University of Michigan Press, 1956.
- Obeidat, Marwan and Ibrahim Mumayyiz. “Anglo-American literary sources on the Muslim Orient: the roots and the reiterations”. *Journal of American studies of Turkey* 13. 2001.
- Patterson, Lee. *Geoffrey Chaucer’s The Canterbury Tales: A Casebook*. Oxford University Press, 2007.
- Schibanoff, Susan. “World’s Apart: Orientalism, Antifeminism, and Heresy in Chaucer’s Man of Law’s Tale”, *Exemplaria* 8. 1996.
- Simpson, James. “Chaucer as a European Writer”, *The Yale Companion to Chaucer*, edited by Seth Lerer. New Haven, CT: Yale University Press, 2006.
- Tolan, John V. *Saracens: Islam in the Medieval European Imagination*. New York: Columbia University Press, 2002.
- Tyerman, Christopher. *God’s War: A New History of the Crusades*. Harvard University Press, 2006.
- Whalen, Brett Edward. *Dominion of God, Christendom and Apocalypse in the Middle Ages*. Cambridge: Harvard University Press, 2009.

Abstract

Islamic and Qur'anic Motifs in the Literature of Geoffrey Chaucer: *The Canterbury Tales*

Dženan Mušanović

In this paper, we discussed Qur'anic, Islamic and oriental motifs incorporated in the literary work of the English writer Geoffrey Chaucer. We tried to investigate the ways in which Islam, Islamic tradition and culture, the Qur'an and the Prophet Muhammad, inspired and encouraged some of his works or certain moments in his works. First of all, we discussed the historical context. We then turned our attention to his famous work, *The Canterbury Tales*, and brought out the ways in which Chaucer incorporated elements of Islamic culture and spirituality within this work. Finally, in the third part of the paper, in addition to Islamic and oriental motifs, we especially discussed the mentioning of Prophet Muhammad in Chaucer's images of the Man of Law's Tale from *the Canterbury Tales*, in which the indicated motifs are present and articulated.

Keywords: Geoffrey Chaucer, Chaucer, Islam, Muhammad, Quran, Christianity, Lawyer's Tale, fourteenth century, Canterbury Tales.